

УДК 343.97

О.Л. БЕСПАЛЬ,

 Навчально-науковий юридичний інститут
 Національного авіаційного університету

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНILI НАСИЛЬСТВО В СІМ'І ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ЩОДО ДІТЕЙ

Ключові слова: особистість злочинця, насильство в сім'ї, діти, життя, здоров'я

Дослідження особистості злочинця має велике як наукове, так і практичне значення, оскільки це дозволить вирішити ряд кримінологічних питань, зокрема, детермінанти сімейного насильства щодо дітей, а також розроблення заходів запобігання злочинам, які вчиняються на ґрунті сімейних відносин щодо дітей.

Кримінологічна характеристика особистості злочинця розкривається через її структуру. Структурна будова особистості злочинця охоплює певним чином сконструйовану органічно цілісну систему взаємозв'язків між її елементами [1, с.35].

В науці кримінального права та кримінології проблемі сімейного насильства та насильства щодо дітей, зокрема, були присвячені наукові роботи багатьох вітчизняних вчених (О.І. Белової, А.Б. Благої, В.М. Бондаровської, В.В. Вітвіцької, Б.М. Головкина, Т.В. Журавель, С.Г. Киренка, О.О. Кочемировської, Л.В. Крижної, Ю.М. Крупки, Л.В. Левицької, М.П. Мишляєва, Ю.Л. Приколотіної, Л.В. Самарай, М.Ю. Самченко, Н.С. Юзікової та ін.).

Однак, незважаючи на наявні наукові напрацювання в питанні кримінологічної характеристики особистості злочинця та її структури, необхідно констатувати, що в кримінології немає єдиної думки щодо визначення структурних елементів особистості злочинця. Так,

одні вчені (П.М. Бузало, С.Ф. Денисов, О.В. Кириченко, О.С. Стеблинська, А.Б. Блага) [2, с.27; 3, с.36; 4, с.92] виокремлюють соціально-демографічні, кримінально-правові, соціально-рольові, морально-психологічні характеристики. Інші (Ю.Ф. Іванов, О.М. Джужа) [5, с.86–87] серед таких елементів називають: соціально-демографічні, кримінально-правові, соціально-рольові, риси правової та моральної свідомості, соціально-психологічні характеристики.

В.І. Курило, О.Є. Михайлов, О.С. Яра [6, с.85] розглядають особистість злочинця з соціально-демографічної та психологічної позицій, залишаючи поза увагою кримінально-правові ознаки, без яких неможливо дати повну кримінологічну характеристику особистості злочинця. І.М. Даньшин разом із соціально-демографічними, кримінально-правовими ознаками, особистісно-рольовими властивостями, соціально-психологічними якостями, окремо ще виділяє риси правової та моральної свідомості [7, с.37–40].

На нашу думку, найбільш прийнятним є підхід Б.М. Головкина, який при дослідженні структури сімейно-побутового насильницького злочинця виокремлює соціально-демографічні, кримінально-правові, морально-психологічні характеристики [1, с.36], які повністю охоплюють всі ознаки особистості злочинця не дублюючи та не переплітаючись одна з одною. Ми підтримуємо запропонований вказаним вченим розподіл структури особистості злочинця, тому в якості основних елементів структури особистості злочинця за насильство в сім'ї проти життя та здоров'я дітей нами обрані такі: соціально-демографічна, кримінально-правова та морально-психологічна характеристики.

Звідси, мета статті – дослідження кримінально-правових ознак особистості злочинця, який вчинив насильство в сім'ї проти життя та здоров'я щодо дітей.

Кримінально-правова характеристика, як один із елементів структури особистості злочинця, має надзвичайно важливе значення, оскільки, з'ясувавши дозлочинну поведінку

винного, дані про рецидив, психічний стан на момент вчинення злочину та інші обставини, це дозволить всебічно проаналізувати вчинений злочин та особистість злочинця, з'ясувати його стійкість антисуспільної спрямованості та, в цілому, суспільну небезпечність такої особи.

У перебігу нашого дослідження було встановлено, що в багатьох випадках до моменту вчинення злочину мали місце адміністративні правопорушення з боку винних осіб за вчинення насильства в сім'ї. Та й, в цілому, працівники правоохоронних органів дуже часто кваліфікують діяння винних не як злочини, а як адміністративні правопорушення за статтями глави 14 «Адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку» Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) (ст.173 «Дрібне хуліганство», ст.173-2 «Вчинення насильства в сім'ї, невиконання захисного припису або непроходження корекційної програми», ст.184 «Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей»).

Як правильно зауважив Б.М. Головкін, певна частина правопорушень не знаходить відповідної правової оцінки. Це відбувається в силу різних причин: недосконалість правової бази, небажання потерпілих притягувати винних до відповідальності, пасивність деякої частини співробітників правоохоронних органів тощо [1, с.46].

Важливе значення при аналізі осіб, які вчинили насильство в сім'ї, має така їх характеристика, як наявність попереднього кримінального досвіду та інтенсивність насильства в сім'ї. Так, за даними Генеральної прокуратури України в період з 2013 р. по 2016 р. в середньому (від загальної кількості злочинів, пов'язаних з насильством у сім'ї) 20,3 % винних у насильстві в сім'ї раніше вже вчиняли злочини (див. табл.).

Важливе значення при аналізі осіб, які вчинили насильство в сім'ї, має така їх характеристика, як наявність попереднього кримінального досвіду та інтенсивність насильства в сім'ї. Так, за даними Генеральної прокуратури України в період з 2013 р. по 2016 р. в середньому (від загальної кількості злочинів, пов'язаних з насильством у сім'ї) 20,3 % винних у насильстві в сім'ї раніше вже вчиняли злочини (див. табл.).

Таблиця – Кількість осіб, винних у вчиненні насильства в сім'ї, які раніше вчиняли злочини, а також осіб, які вчинили насильство в сім'ї у стані алкогольного сп'яніння за 2013-2016 рр. [8]

Показники щодо осіб, винних у вчиненні насильства в сім'ї	2013	2014	2015	2016
Обліковано кримінальних правопорушень	2247	918	998	1292
Вчинено особами, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення	494	206	188	229
% від загальної кількості злочинів, пов'язаних з насильством у сім'ї	22	22,5	18,9	17,7
Вчинено у стані алкогольного сп'яніння	1072	437	391	488
% від загальної кількості злочинів, пов'язаних з насильством у сім'ї	47,7	22,5	39,2	37,8

Такі показники рецидиву свідчать про багато невирішених питань, зокрема й про те, що наявні заходи виправного характеру є мало ефективними, складнощі в адаптації до нормального життя осіб, які відбули покарання

за попередній злочин (у вигляді позбавлення волі). Як слушно зазначила Л.В. Крижна, особа, яка відбула покарання і болісно переносить процес адаптації в умовах конфліктної побутової та сімейної ситуації, може «зірва-

тись» і вчинити новий злочин [9, с.23]. Доволі часто такі особи «зриваються» на найменш захищених членах сім'ї – на дітях, які не завжди можуть чинити опір, або вжити заходів до самозбереження (наприклад, втекти від кривдника).

Стосовно видів злочинів, за які винні особи у вчиненні сімейного насильства щодо дітей були засуджені, то домінують насильницькі злочини – 43,5 %, інші злочини (серед яких і статеві злочини, шахрайство) – 28,9 %, корисливі злочини – 26 %, корисливо-насильницькі злочини – 1,6 %.

Характерною рисою цих злочинів є те, що здебільшого (96,7 %) вони вчиняються одноособово, лише у 3,3 % випадках – у співучасті.

Далеко не останню роль у вчиненні даних злочинів відіграє стан сп'яніння винної особи. Відповідно до п.13 ч.1 ст.67 КК України обставиною, яка обтяжує покарання є вчинення злочину особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів [10].

Зловживання алкогольними напоями, наркотичними засобами або іншими одурманюючими речовинами, в Україні нині є великою проблемою і ще більшу небезпеку вона становить, коли в результаті цього страждають діти – найменш захищені члени суспільства. Необхідно констатувати, що багато злочинів, пов'язаних з насильством в сім'ї вчиняються в стані сп'яніння, оскільки в такому стані особа, як правило, не може адекватно реагувати на речі, стає дратівливою, агресивною, непередбачуваною.

За даними офіційної статистики кожен третій злочин, пов'язаний із насильством у сім'ї, вчиняється у стані сп'яніння (див. табл.3). При цьому, необхідно зауважити, що статистичні дані відображають лише алкогольне сп'яніння. Однак, слід наголосити, що сп'яніння може бути не лише алкогольним, а також наркотичним або токсичним. На жаль, не всі види сп'яніння відображені у офіційних статистичних даних. Тому пропонуємо здійснювати розподіл всіх видів сп'яніння окремо

один від одного і відображати в офіційній статистиці, що в результаті допоможе розробити більш ефективні заходи запобігання насильству в сім'ї в цілому.

Варто зауважити, що на законодавчому рівні в Україні не в повній мірі здійснюється профілактика правопорушень, що вчиняються в стані сп'яніння. Так, КК України та КУпАП передбачають обставину, що обтяжує покарання – вчинення злочину в стані сп'яніння (п.13 ч.2 ст.67 КК України та п.6 ч.1 ст.35 КУпАП), але залежно від характеру правопорушення суд може не визнати дану обставину обтяжуючою. Окрім того, ч.1 ст.96 КК України передбачає можливість застосування до особи, яка є хронічним алкоголіком або наркоманом, примусового лікування, причому за наявності обов'язкових ознак: вчинення злочину, медичний висновок про необхідність застосування такого лікування, засудження особи до певного покарання. Однак, вказані норми носять диспозитивний характер, тобто не є обов'язковими і на розсуд суду можуть застосовуватись або ні.

Враховуючи певні проблеми щодо боротьби з насильством в сім'ї щодо дітей, яке в багатьох випадках вчиняється в стані сп'яніння, народними депутатами України О.В. Герогою, А.В. Шиньковичем, Р.П. Князевичем, В.Д. Барвінком був внесений на розгляд до Верховної Ради України законопроект «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо протидії насильству в сім'ї» № 2401-а від 17.07.2015 року (далі – Законопроект) [11]. Як зазначено в пояснювальній записці до Законопроекту, пропонується внесення змін до КУпАП щодо зобов'язання проходження курсу лікування від алкоголізму та наркоманії як виду адміністративного стягнення, яке застосовується для направлення особи, яка зловживає спиртними напоями або наркотичними засобами чи психотропними речовинами до спеціалізованих закладів охорони здоров'я з метою проходження курсу лікування від алкоголізму та наркоманії [12].

Крім того, пропонується статтю 173-2 «Вчинення насильства в сім'ї, невиконання

захисного припису або непроходження корекційної програми» КУпАП доповнити частиною третьою наступного змісту: «Ті самі дії, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за одне з порушень, передбачених частинами першою та другою цієї статті, а так само вчинені в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, – тягнуть за собою громадські роботи від шістдесяти до вісімдесяти годин або зобов'язання проходження курсу лікування від алкоголізму та наркоманії» [11].

Дані пропозиції є слушними і доречними, й варто підкреслити, що, на відміну від КК України, в якому передбачено право суду застосовувати примусове лікування, Законопроект передбачає обов'язкове проходження курсу лікування від алкоголізму та наркоманії. Однак, вважаємо, що в Законопроекті варто було б передбачити й обов'язкове лікування токсикоманії (разом з алкоголізмом і наркоманією), а також передбачити в ст.53 Основ законодавства України про охорону здоров'я серед переліку соціально-небезпечних захворювань (туберкульоз, психічні, венеричні захворювання, СНІД, лепра, хронічний алкоголізм, наркоманія) [13] і токсикоманію. Токсичне сп'яніння – це психічний стан людини, викликаний вживанням психотропних та інших одурманюючих речовин (окрім алкогольних напоїв і наркотичних засобів) [14, с.68].

За даними нашого дослідження 69,3 % засуджених вчинили сімейне насильство проти життя та здоров'я щодо дітей у стані алкогольного сп'яніння, 28,8 % – у стані наркотичного сп'яніння та 1,9 % – у стані токсичного сп'яніння. Тож, як свідчать вищенаведені показники, найчастіше вчиняють даний вид злочинів особи у стані алкогольного сп'яніння.

У сім'ях, де двоє батьків зловживають алкоголем, діти доволі часто зазнають як фізичне, так й емоційне насильство, і сам спосіб їхнього життя стає фактором насильства [15, с.43–44].

Отже, на підставі вище зазначеного, можна зробити висновок, що особи, які вчинили насильство в сім'ї проти життя та здоров'я що-

до дітей, характеризуються наступними кримінально-правовими ознаками (як одного із структурних елементів особистості злочинця): в багатьох випадках до моменту вчинення злочину мали місце адміністративні правопорушення з боку винних осіб за вчинення насильства в сім'ї, здебільшого (96,7 %) вчиняються одноособово, кожен третій злочин, пов'язаний із насильством у сім'ї вчиняється у стані сп'яніння. При цьому, необхідно констатувати, що проблема алкогольного, наркотичного і токсичного сп'яніння є надзвичайно актуальною в Україні, особливо в питаннях протидії сімейному насильству щодо дітей. Одні з останніх пропозицій внесення змін до законодавства в цьому питанні є позитивними, однак потребують певного доопрацювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головкін Б. М. Кримінологічні проблеми умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчиняються в сімейно-побутовій сфері. Харків : Нове слово, 2004. 252 с.
2. Бузало П. М., Денисов С. Ф., Кириченко О. В. Кримінологія : навч. пос. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 192 с.
3. Стеблинська О. С. Кримінологія. Київ : Ін-т крим.-викон. служби, 2014. 126 с.
4. Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання) : монографія. Харків : ФО-П Макаренко, 2014. 360 с.
5. Іванов Ю. Ф. Кримінологія : навч. посіб. Київ : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2006. 264 с.
6. Курило В. І., Михайлов О. Є., Яра О. С. Кримінологія: Загальна частина. Курс лекцій : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2006. 192 с.
7. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін. ; за заг. ред. В. В. Голіни: 2-ге вид. перероб. і доп. Харків : Право, 2009. 288 с.
8. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за 2013–2016 рр.. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=1

12661&libid=100820&c=edit&_c=fo# (дата звернення 24.09.2017).

9. Крижна Л. В. Злочини у сфері сімейно-побутових відносин (кримінологічний аспект) : монографія. Київ : КІВС, 2003. 105с.

10. Кримінальний кодекс України : від 05.04.2001 № 2341–III. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 24.09.2017).

11. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо протидії насильству в сім'ї : проект Закону від 17.07.2015 № 2401-а // База даних «Законотворчість» / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56105 (дата звернення 24.09.2017).

12. Пояснювальна записка до проекту Закону «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо

протидії насильству в сім'ї» від 17.07.2015 р. № 2401-а // База даних «Законотворчість» / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56105 (дата звернення 24.09.2017).

13. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 № 2801–XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2801-12/page?text=%F1%F2%E5%F0%E8%EB%B3%E7%E0%F6> (дата звернення 24.09.2017).

14. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 3-тє вид., переробл. та доповн. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ : Атіка, 2005. 1064 с.

15. Защита детей от жестокого обращения / под ред. Е. Н. Волковой. Санкт-Петербург : Питер, 2007. 256 с.

Беспаль О. Л. Деякі особливості кримінологічної характеристики осіб, які вчинили насильство в сім'ї проти життя та здоров'я щодо дітей // Форум права: електрон. наук. фахове вид. 2017. № 4. С. 24–28. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_4_5.pdf

Розглянуто кримінально-правові ознаки структури особистості злочинця, який вчинив насильство в сім'ї проти життя та здоров'я щодо дітей. З'ясовано дозлочинну поведінку винного, дані про рецидив та інші обставини вчинення насильства в сім'ї щодо дітей. Запропоноване авторське бачення щодо внесення змін до чинного законодавства щодо запобігання даним злочинам.

Беспаль О.Л. Некоторые особенности криминалогической характеристики лиц, совершивших насилие в семье против жизни и здоровья в отношении детей

Рассмотрены уголовно-правовые признаки структуры личности преступника, совершившего насилие в семье против жизни и здоровья в отношении детей. Выяснено преступному поведению виновного, данные о рецидиве и другие обстоятельства совершения насилия в семье в отношении детей. Предложено авторское видение о внесении изменений в действующее законодательство по предотвращению данным преступлениям.

Bespal O.L. Some Features of the Criminological Characteristics of Persons who Have Violent Violence against Life and Health In Children

The criminal law features of the personality structure of the offender who committed violence in the family against life and health in relation to children are considered. It is clarified the criminal behavior of the perpetrator, data on the recurrence and other circumstances of the violence in the family with regard to children. Proposed author's vision for introducing amendments to the current legislation on prevention of these crimes.